

В. М. Харабара,
к. е. н. доцент, Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича, Чернівці

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ УКРАЇНИ

V. Kharabara,
Ph.D., Associate Professor, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

PROBLEMS OF UKRAINE CONSUMER CREDIT

У статті розглянуто проблеми розвитку споживчого кредитування та його організацію в банках. Проведено аналіз реального сектору споживчого кредитування. Запропоновано аспекти вирішення проблемних ситуацій щодо розвитку даного виду кредитування.

In the article the problem of consumer credit organization and its banks. The analysis of the real sector of consumer credit. A problem solving aspects for the development of this type of lending.

Ключові слова: споживчий кредит, кредитний портфель, процентні ставки, скоринг, капіталізації банків, кеш-кредити.

Key words: consumer credit, credit portfolio, interest rates, the scoring, the capitalization of banks, cash loans.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В останні роки в більшості країн світу намічена динаміка зростання потреб людини. За даними статистики, темпи приросту потреб людини значно переважають темпи приросту доходів домогосподарств. Розрив між ними покривається, в основному, споживчим кредитуванням, яке відіграє значну роль не тільки у забезпеченні соціальних потреб населення, а й впливає на розвиток економіки країни в усіх сферах, починаючи від виробництва та реалізації товарів та послуг до функціонування окремих ланок фінансової системи, в тому числі й державного бюджету.

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сучасний стан та проблеми розвитку споживчого кредиту в Україні розкриваються в працях вітчизняних економістів, як Л. Алексеєнко, О. Кошенко, О. Барановського, О. Васюренка, А. Соколової, А. Румянцева, Л. Хміль та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є висвітлення проблемні питання щодо розвитку споживчого кредитування та визначення його особливостей, враховуючи сучасні економічні та соціальні процеси.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

На сьогоднішній день на ринку споживчого кредитування існують ряд невирішених проблем, які мають місце з початку фінансової кризи. У до кризовий період споживче кредитування розвивалося швидкими темпами. Темпи росту обсягів споживчих кредитів перевищували темпи росту реальної заробітної плати та доходів населення.

Частка даного виду кредитів у загальному обсязі кредитного портфеля станом на 01.10.2014 склала 26,75%, причому 57,33% всіх споживчих кредитів були надані в іноземній валюті [2]. Активізацію споживчого кредитування у даний період можна пояснити спрощенням процедури надання кредиту, входженням на український банківський ринок іноземних банків, що надало доступ до більш дешевих ресурсів, а також високою дохідністю таких кредитів у порівнянні з іншими кредитними продуктами. У період фінансової кризи при нестабільності макроекономічного середовища, реалізації валютного ризику темпи росту споживчого кредитування значно зменшилися. У цей період майже 30% споживчих кредитів були визнаними проблемними [3]. Причинами такої ситуації можна назвати недосконалу систему оцінку кредитоспроможності позичальників, що використовували банки, та підвищення валютного курсу, внаслідок чого значно збільшилися зобов'язання

Таблиця 1. Аналіз ринку споживчого кредитування України за період з 2008 по 2014 рр.

Найменування	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014
ВВП, млн грн.	720731	948056	913345	1082569	1302079	1411238	1454931
Доходи населення, % до попереднього року	132,04	135,67	105,80	123,10	115,00	114,50	105,30
Номінальна середня заробітна плата, грн.	1351,14	1806,40	1906,00	2239,00	2633,00	3025,00	3265,00
Реальна середня заробітна плата, % до попереднього року	112,50	106,30	90,80	110,20	108,70	114,40	108,20
Темпи росту споживчих кредитів, %	173,70	161,77	73,68	89,66	102,64	99,06	109,44
Частка споживчих кредитів у кредитному портфелі, %	26,75	25,09	18,88	16,38	15,51	18,00	17,12
Частка споживчих кредитів у ВВП, %	15,96	19,63	15,01	11,36	9,69	8,86	9,40

Рис. 1. Етапи розвитку споживчого кредитування в Україні

клієнтів перед кредиторами. Для покращення якості кредитного портфеля Національним банком України прийнято рішення про заборону надання валютних кредитів фізичним особам [4].

Починаючи з 2010 року, спостерігається відновлення попиту та пропозиції на споживчі кредити, що підтверджується збільшенням їх обсягів на 2,64%, а в 2013 році темпи росту споживчих кредитів перевищують темпи росту реальної заробітної плати та доходів населення [5]. Це свідчить про покращення ситуації на ринку банківського споживчого кредитування.

При цьому додатково існують ряд одноразових комісій та платежів, які завищують реальні процентні ставки, та про які у більшості випадків не повідомляється клієнтам. У результаті в банківській системі України

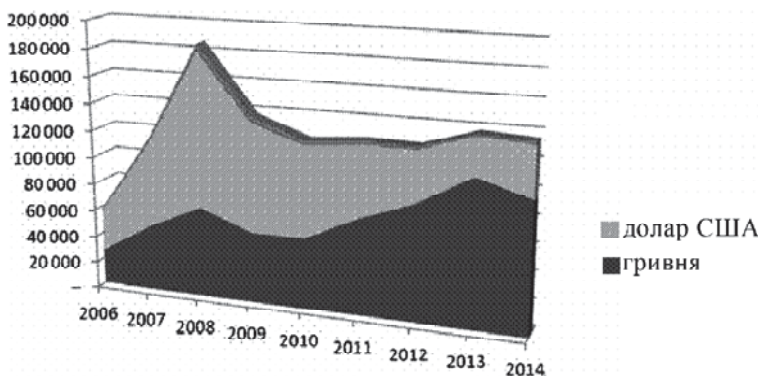

Рис. 2. Динаміка споживчих кредитів у розрізі валют за 2006–2014 рр.

з'явилися наступні негативні тенденції: зниження якості банківських активів; втрата довіри з боку вкладників; суттєве падіння курсу національної валюти; погіршення показників капіталізації банків; скорочення ресурсної бази банків; зростання процентних ставок; збільшення обсягів неповернених кредитів [3].

Під час світової фінансової кризи причини кризових явищ при здійсненні банківського споживчого кредитування вимагають подальшого висвітлення та більш детальних досліджень.

Зазначені прояви спричинені впливом певних не лише зовнішніх, а й внутрішніх чинників, найвагомішими серед яких були такі:

— відсутність суттєвих зрушень у структурному реформуванні економіки — тривале проведення економічної політики на засадах соціального популізму мало наслідком поглиблення макроекономічних диспропорцій, які в умовах реалізації зовнішніх ризиків призводили як до прискорення інфляційних процесів, так і до виникнення тиску на обмінний курс гривні [3];

— посилення напруги на світових фінансових ринках — погіршення глобальної ліквідності, банкрутства провідних банків США та націоналізація кількох великих банків у країнах Європи значно обмежили доступ українських банків до зовнішніх джерел заощаджень, що вплинуло на стан їх ліквідності та посилило попит на іноземну валюту на внутрішньому ринку;

— штучно спровоковане посилення недовіри до фінансового стану окремих банків, у т.ч. через відповідні публікації в засобах масової інформації — вплинуло на загальний рівень довіри між банками, зниження обсягів операцій на міжбанківському ринку, спровокувало погіршення очікувань населення та знижувало довіру громадян до банківської системи в цілому.

У відповідності до циклічності розвитку споживчого кредитування в Україні умовно можна виділити 4 його етапи.

Підйом споживчого кредитування в I періоді був зумовлений значним зростанням доходів населення та підвищенням його купівельної спроможності, що й спричинило справжній бум споживання. Однак світова фінансова криза сильно вдарила по українській економіці, і як наслідок — різкий спад. Проблеми II періоду відбилися як на загальних показниках кредитної діяльності, яка значно скоротилася — на 45,1 млрд грн., так і споживчого кредитування ще більшою мірою — на 46,4 млрд грн. [6].

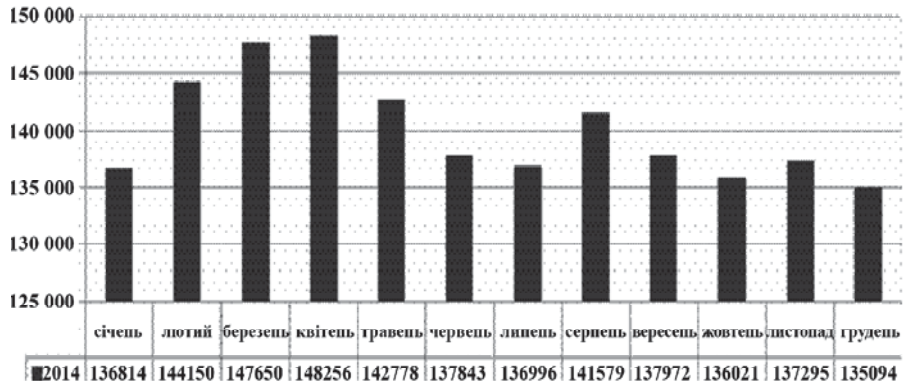

Рис. 3. Динаміка споживчих кредитів у 2014 році за місяцями, млн грн.

Найбільш значуща подія кредитування в 2012 році — це активний розвиток напрямку споживчого без заставного кредитування. В умовах відсутності джерел довгострокового фінансування розвиток саме такого виду кредитування є найбільш цікавим для банків. Сюди відносяться, в першу чергу, кеш — кредити і кредитні карти. Що стосується 2013 року, то сегмент споживчих позик знову став лідером ринку кредитування фізичних осіб: обсяг кредитів зріс, відігравши невелике зменшення в кінці 2012 року, число програм кредитування збільшилася. Перед тим як розглянути особливості розвитку споживчого кредитування в 2014 році, відзначимо основні зміни за період 2006—2014, що відбулися в розрізі валют даного виду кредиту (рис. 2).

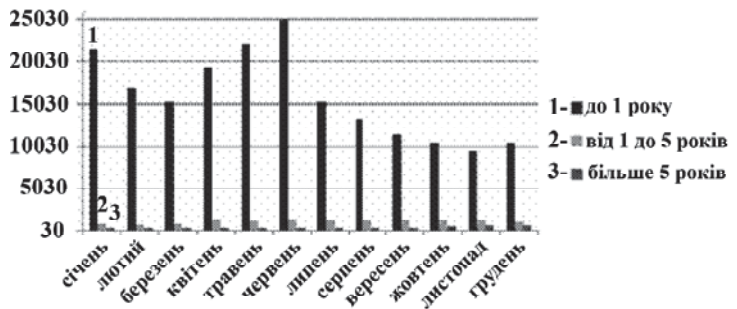

Рис. 4. Динаміка обсягу споживчого кредитування в 2014 році за строками позики

Як бачимо, після 2008 року частка споживчих кредитів виданих у доларах США зменшувалася як у цілому, так і по відношенню до кредитів виданих у гривні, пік кредитування якою припав на 2013 рік.

Найменше скорочення кредитного портфеля торкнулося позик, виданих на термін до року (рис. 4). За підсумками року вони майже не змінилися в обсязі і склали 51 900 млн гривень. Найбільше внаслідок кризи скоротилися обсяги споживчих кредитів терміном від року до п'яти років — зменшилися в обсязі більш

До кризи популярність кредитів у доларах і євро пояснювалася набагато більш низькими процентними ставками, ніж за гривневими позиками. Через девальвацію гривні борги перед банками і дуже багато позичальників гірко пошкодували, що спокусилися на привабливі пропозиції банкірів [6].

У 2014 році сегмент споживчих позик увійшов в глибоку кризу: обсяг кредитів знизився, кількість кредиторів зменшилася на третину, середні реальні ставки по деяких видах позик зросли на 10—13 процентних пунктів (рис. 3).

Офіційна статистика від Національного банку України демонструє зовсім невелике зменшення обсягу споживчих позик українців за 2014 рік. За даними регулятора на кінець листопада-2014, кредитний портфель склав 137,3 мільярда гривень, у той час як наприкінці грудня-2013 він становив 137 350 млн гривень [7].

Рис. 5. Проблеми споживчого кредитування та шляхи їх вирішення

ніж на 5,3 мільярда — до 42,8 мільярдів гривень. Кредитний портфель споживчих позик строком більше п'яти років — збільшився на 6 мільярдів — до 42,6 мільярдів гривень. Очевидно, це відбулося за рахунок зростання сум інвалютних кредитів у гривневому еквіваленті [3].

Як і в кінці 2013 року, безперечними лідерами за обсягом залишаються короткострокові позики строком на рік. А кредити на більш довгі строки — зрівнялися в обсягах. Це в першу чергу зумовлено економічною невизначеністю та надто високими ризиками для кредиторів [9].

Зважаючи на останні тенденції у динаміці обсягів споживчих кредитів, змін в їхній структурі та підвищення всіх видів ризиків можна виділити загальні проблемні питання (рис. 5).

Серйозною проблемою споживчого кредитування є законодавчі прогалини у його регулюванні, особливо це стосується оманливої реклами, розкриття інформації, оцінки кредитоспроможності позичальника, кредитного посередництва, несправедливих умов договорів споживчого кредиту, нав'язування додаткових та супутніх послуг, відсутності однакових вимог до кредиторів, які є банками та небанківськими установами, та відповідальності у сфері споживчого кредитування.

Інформація, що надається споживачам фінансових послуг до укладання договорів та під час їх виконання, є дуже важливою для розуміння споживачами умов цих договорів. Щонайменше, споживачі повинні знати фактичну вартість кредиту, ефективну процентну ставку та інформацію про будь-які інші платежі, які сплачуються за видачу, обслуговування та повернення кредиту. На жаль, практика розкриття інформації в Україні є неналежною, починаючи від розкриття інформації у період до укладання договору і протягом усього строку дії договору. У період до укладання договору інформація дуже часто не надається в письмовому вигляді, як це вимагається законодавством [10].

Протягом строку дії договору для фінансових установ звичайною практикою є інформування позичальників про зміни істотних умов договорів шляхом розміщення відповідної інформації на веб-сайті банку чи її опублікування у друкованих ЗМІ, що призводить до того, що споживачам невідомі реальні умови договору.

Дослідження споживчого кредитування в Україні, яке було проведене Проектом "Розвиток фінансового сектору" (USAID/FINREP) у вересні 2011 року, показало, що кредитори не виконують вимогу щодо розкриття інформації потенційним позичальникам у період до укладання договору про реальні процентні ставки за кредитами. Результати показали, що у деяких випадках річна реальна процентна ставка складала 135%. В інших випадках, навіть неможливо було розрахувати процентні ставки, які застосовувались, оскільки не було жодної інформації про додаткові комісійні та будь-які платежі.

Окремими змінами до чинних нормативно-правових актів не вдасться досягти усіх цілей для створення комплексної системи регулювання споживчого кредитування. Слід зазначити, що більшість європейських країн йшли саме шляхом розробки окремого законодавчого акту, який регулює споживче кредитування, наприклад, Австрія, Болгарія, Хорватія, Чехія, Латвія, Польща, Португалія, Словаччина та Іспанія [11, с. 3].

Протягом останніх років сфера споживчого кредитування багатьох країн зазнала значних трансформацій, тому необхідно привести законодавство України у відповідність до найкращої міжнародної практики. Уряд України має наміри щодо підписання Угоди про асоціацію з ЄС, додатком до якої вимагається імплементація норм законодавства ЄС щодо споживчого кредитування впродовж 3 років після підписання.

ВИСНОВКИ

Виходячи з вищезазначеного матеріалу, необхідним є створення такого механізму споживчого кредитування. Який забезпечить захист прав та законних інтересів як споживачів, так і кредиторів. Тому для вирішення цих завдань необхідно здійснити наступні кроки:

1. Оцінка кредитоспроможності — на рівні закону встановити обов'язок банку або іншої фінансової установи проводити оцінку кредитоспроможності позичальника. Таким чином, необхідність проведення такої оцінки буде не тільки вимогою нормативно-правових актів Національного банку України, які стосуються управління банківськими ризиками, а являтиме собою законодавчу вимогу. Обов'язок оцінювати кредитоспроможність позичальника для небанківських фінансових установ наразі взагалі не встановлений, тому запровадження такого обов'язку поставить усіх кредиторів у рівні умови. Обов'язку фінансової установи провести оцінку кредитоспроможності кореспондуватиме обов'язок позичальника надати відповідні документи [12, с. 34].

2. Вимоги до реклами та подання інформації споживачеві встановлені відповідно до Директиви ЄС 2008/48 про договори споживчого кредитування, зокрема, в частині інформації щодо ефективної процентної ставки. Так, до розрахунку ефективної ставки будуть включатись всі проценти за кредитом та платежі за інші послуги кредитора, пов'язані із кредитом. Ця вимога буде застосовуватись лише в тому разі, якщо рекламні матеріали містять будь-які дані (цифри) щодо витрат споживача.

3. Врегулювання діяльності посередників яка наразі не врегульована.

Зміна черговості погашення вимог за договором про споживчий кредит: у першу чергу необхідно сплачувати суму простроченого боргу, в другу — поточні платежі "тіла кредиту" та проценти, в третю — суми штрафних санкцій. За чинною редакцією Цивільного кодексу України основна сума боргу сплачується в третю чергу, а штрафні санкції в другу, що призводить до того, що споживачі опиняються в ситуації, коли всі їх наявні кошти направляються на погашення вже нарахованих штрафних санкцій, а сама заборгованість не зменшується, оскільки не зменшується база нарахування [10]. Фактично, це стає безкінечним лічильником для позичальника. Він буде не в змозі погасити кредит та заборгованість за ним. Чинне законодавство дозволяє кредитору в разі недостатності заставленого майна позичальника звернути стягнення на інше його майно. Відтак, зміна черговості погашення вимог за договором про споживчий кредит, але зі збереженням права кредитора стягнути решту боргу з іншого майна позичальника (не тільки із застави), є компромісним варіантом, який дозволить і

поліпшити становище позичальників, і не буде погіршувати шанси кредиторів на повне задоволення їх вимог [11, с. 174].

Врегулювання питань щодо супутніх послуг за споживчим кредитуванням — потрібно узаконити практику, яка склалася на сьогодні у добросовісних фінансових установ, щодо прозорості та конкурентної процедури складання переліку страховиків (оцінювачів тощо), з якого споживач може вибрати особу, з якою укласти договір страхування (оцінки тощо), якщо це вимагається для отримання кредиту.

Соціально-економічним наслідком реалізації даних кроків буде розвиток цивілізованого ринку у цій сфері. Крім того, це дозволить: убезпечити споживачів фінансових послуг від ризиків порушення їх прав завдяки надання їм повної та прозорої інформації для прийняття рішення, встановленню відповідальності фінансових установ за порушення прав споживачів фінансових послуг; забезпечити надійність банківської та фінансової системи через унеможливлення видачі кредитів споживачам з неналежною кредитоспроможністю; створити дієву систему захисту прав споживачів фінансових послуг через врегулювання питань повноважень державних органів; забезпечити сталий розвиток економіки України через поживлення споживчого кредитування [13].

Література:

1. Основні показники діяльності банків України на 1 жовтня 2014 року // Офіційний сайт НБУ. — www.bank.gov.ua
2. Гостра криза: огляд ринку споживчого кредитування за 2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.prostobank.ua/potrebitelskiekredity/stati/ostryykrizisobzorrynkapotrebitelskogokreditovaniyaza2014god>
3. Заборона на валютне кредитування: Банки залишилися в програві [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://izvestia.kiev.ua/article/9732>
4. Знову в лідерах: огляд ринку споживчого кредитування за 2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.prostobank.ua/potrebitelskiekredity/stati/snova_v_liderahobzorrynkapotrebitelskogokreditovaniyaza2013god
5. HTTP://www.bank.gov.ua — Офіційний сайт НБУ, 2014.
6. Кредити, надані депозитними корпораціями (крім Національного банку України) січень 2015 [Електронний ресурс] // Національний банк України: [www.bank.gov.ua]. — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897
7. HTTP://WWW.PROSTOBANK.COM.UA — Офіційний сайт консалтингової компанії "ПростоБанк", 2008—2014.
8. Опарін В., Федосов В. Концептуальні основи фінансової стратегії економічного зростання в Україні // Економіка України. — 2002. — № 2. — С. 12.
9. Левицька Т.В. Особливості використання сучасних інформаційних технологій і платіжних пластикових карток у банківській системі / Т.В. Левицька // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — № 10. — С. 233—238.
10. HTTP://www.ubki.com.ua — Офіційний сайт Товариства з обмеженою відповідальністю "Українське бюро кредитних історій", 2014.
11. Камінський А.Б., Писанець К.К. Структура та інструментарій ризик-менеджменту у споживчому кредитуванні // Теоретичні та прикладні питання економіки. Збірник наукових праць. Вип. 27. — Т. 2 (за заг. ред. проф. Єханурова Ю.І., Шегди А.В.). — К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2012. — С. 169—175.
12. Соломченко Д.С. Оптимізація процесу банківського кредитування / Д.С. Соломченко // Вісник. — 2009. — № 1. — С. 58—60.
13. Бодрецький М.Н. Проблематика довгострокового кредитування / М.Н. Бодрецький // Вісник НБУ. — 2009. — № 5. — С. 32—38.

References:

1. National bank of Ukraine (2015), "Main indicators of activity banks in Ukraine on October 1, 2014", [Online], available at: <http://www.bank.gov.ua> (Accessed 12 Feb 2016).
 2. Prostobank (2014), "Acute crisis: a review of the consumer credit market" [Online], available at: <http://www.prostobank.ua/potrebitelskiekredity/stati/ostryykrizisobzorrynkapotrebitelskogokreditovaniyaza2014god> (Accessed 12 Feb 2016)
 3. Izvestia (2011), "The ban on foreign currency lending, banks were the losers", [Online], available at: <http://izvestia.kiev.ua/article/9732> (Accessed 12 Feb 2016).
 4. Prostobank (2014), "Again the leaders: review of the consumer lending market for 2013", [Online], available at: <http://www.prostobank.ua/potrebitelskiekredity/stati/snovavliderahobzorrynkapotrebitelskogokreditovaniyaza2013god> (Accessed 12 Feb 2016).
 5. National bank of Ukraine (2014), available at: <http://www.bank.gov.ua> (Accessed 12 Feb 2016).
 6. National bank of Ukraine (2015), "Credits granted to depository corporations (excluding National Bank of Ukraine) in January 2015", [Online], available at: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897 (Accessed 12 Feb 2016).
 7. Prostobank (2015), available at: <http://www.prostobank.com.ua> (Accessed 12 Feb 2016).
 8. Oparin, V. and Fedosov, V. (2002), "Conceptual basis of the financial strategy of economic growth in Ukraine", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 2, pp. 12.
 9. Levytska, T.V. (2009), "Features of use of modern information technologies and plastic cards in the banking system", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 10, pp. 233—238.
 10. Ukrainske biuro kredytnykh istorii (2016), available at: <http://www.ubki.com.ua> (Accessed 12 Feb 2016).
 11. Kaminskyi, A.B. and Pysanets, K.K. (2012), "The structure and tools of risk management in consumer crediting", *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky. Zbirnyk naukovykh prats.*, vol. 27, no. 2, pp. 169—175.
 12. Solomchenko, D.S. (2009), "Optimization of bank credit", *Visnyk*, vol. 1, pp. 58—60.
 13. Bodretskyi, M.N. (2009), "Problems of long-term loans", *Visnyk NBU*, vol.5. pp. 32—38.
- Стаття надійшла до редакції 22.02.2016 р.*